

ПРОБЛЕМИ НА ВЪТРЕШНИЯ БАНКОВ КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ

Светла Михайлова Боянова

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов

Катедра „Финанси и кредит“

e-mail: sboyanova@agrion.bg

Резюме: Вътрешният контрол в банките следва последователността на процесите в банковата дейност, респ. развитието и усъвършенстването на продуктите и услугите, предлагани от тях. Въпреки използването на различните подходи, технически средства и модели за осъществяване на контрол в кредитните институции, могат да се установят редица отклонения и нарушения от различно естество. Нарастването на рисковите експозиции на банките е индикатор за извършване на дейности с повишен риск. Това предполага увеличаване и прецизиране на дейностите по осъществяване на контрол. Във връзка с това в разработката се очертават проблеми на вътрешнобанковия контрол на банките в България, обособени в няколко групи: 1) проблеми от нормативен характер; 2) проблеми от финансово-счетоводен характер; 3) проблеми, свързани с управлението на човешките ресурси на всички нива от йерархичната структура на банките. Превантивните и последващите проверки в банковите институции увеличават ефективността на вътрешния контрол и намаляват риска от пропуски и злоупотреби. Регулярните обучения на служителите и техният правилен подбор минимализират риска от грешки и допринасят за имиджа на банката и коректната работа на персонала.

Ключови думи: вътрешен контрол, риск, управление, човешки ресурси, одит, капиталова адекватност, текущ контрол.

JEL: G21.

PROBLEMS OF INTERNAL BANKING CONTROL IN BULGARIA

Svetla Mihaylova Boyanova

D. A. Tsenov Academy of Economics-Svishtov

Department of Finance and Credit

e-mail: sboyanova@agrion.bg

Abstract: The internal control in banks follows the sequence of the processes in the banking activity, respectively the development and improvement of the products and services offered by them. Despite the use of different approaches, technical means and models for exercising control in credit institutions, a number of deviations and violations of different nature can be identified. The increase in the risk exposures of banks is an indicator for performing high-risk activities. This implies increasing and refining the activities of exercising control. In this regard, the paper outlines problems of the internal control of banks in Bulgaria, divided into several groups: 1) normative problems; 2) financial accounting problems; 3) problems related to HR management at all levels of the hierarchical structure of banks. Preventive and follow-up inspections in banking institutions increase the effectiveness of internal control and

reduce the risk of errors and misuse. Regular training of employees and their proper selection minimize the risk of errors and contribute to the image of the bank and the correct work of employees.

Key words: internal control, risk, management, human resources (HR), audit, capital adequacy, current control.

JEL: G21.

Въведение

Банковият контрол е насочен към подпомогне дейността на кредитните институции чрез специфични техники, способности и форми, Същевременно контролът съдейства за повишаване на тяхната резултативност, ефективност и институционален имидж. Неговата цел е да се минимализира рискът от злоупотреби в едни или други дейности, в различни етапи на извършване на определен вид работа или на съответни йерархични нива. Той не е константна система или утвърден принцип на работа. Контролът е процес, който постоянно се променя и развива съобразно нуждите на обществото, проблемите в сектора и развитието на икономиката (Асенов, 2012). Банковият контрол въздейства върху всички процеси в отделната институция като превантивна мярка (чрез процедури, инструкции и препоръки) и като последваща мярка (посредством доклади, констатации и резултати).

Въпреки утвърдените практики и модели за контрол върху банковата дейност, наблюденията в публичното пространство през последните години показват зачестяване на различните форми на злоупотреби от страна на кредитните институции спрямо техни клиенти, както и нарастване броя на рисковите им експозиции. Това е индикатор за пропуски, респ. слабости в системата на вътрешния банков контрол. Този факт подчертава актуалността и значимостта на разглежданата проблематика за теорията и практиката.¹

Обект на настоящата студия е *вътрешният контрол в търговските банки* в България. **Предметът** на изследването е фокусиран върху *проблемите на вътрешния контрол* в кредитните институции.

Целта на разработката е да се обосноват *основните насоки*, в които могат да се разкрият проблеми на вътрешнобанковия контрол в съвременните условия. За да се постигне така формулираната цел, са поставени за разрешаване следните **задачи**:

- очертаване на проблемите на вътрешнобанковия контрол, свързани с прилагането на нормативната уредба и със способите за въздействие в контролната дейност;

---

¹ *Заб.:* Въпросите, касаещи вътрешнобанковия контрол в България, са обект на конкретна нормативна регламентация от БНБ чрез специална Наредба № 10 за организацията, управлението и вътрешния контрол в банките (Българска народна банка, 2019).

- анализиране на проблемите на контрола, касаещи финансово-икономическите показатели на банките, тяхната рентабилност и възможност за адекватно управление;
- представяне на проблемите, отнасящи се до управлението на човешките ресурси в банковите институции с тяхната производителност и мотивация.

Изследователската теза на разработката може да се формулира по следния начин: съществуват редица слабости и пропуски в системата на вътрешнобанковия контрол, преодоляването на които би допринесло за свеждането до възможния минимум на неправомерните и незаконосъобразни действия от страна на целевите групи (заинтересованите страни) и би подобрило имиджа на банковия сектор като важна част от икономическата система на страната.

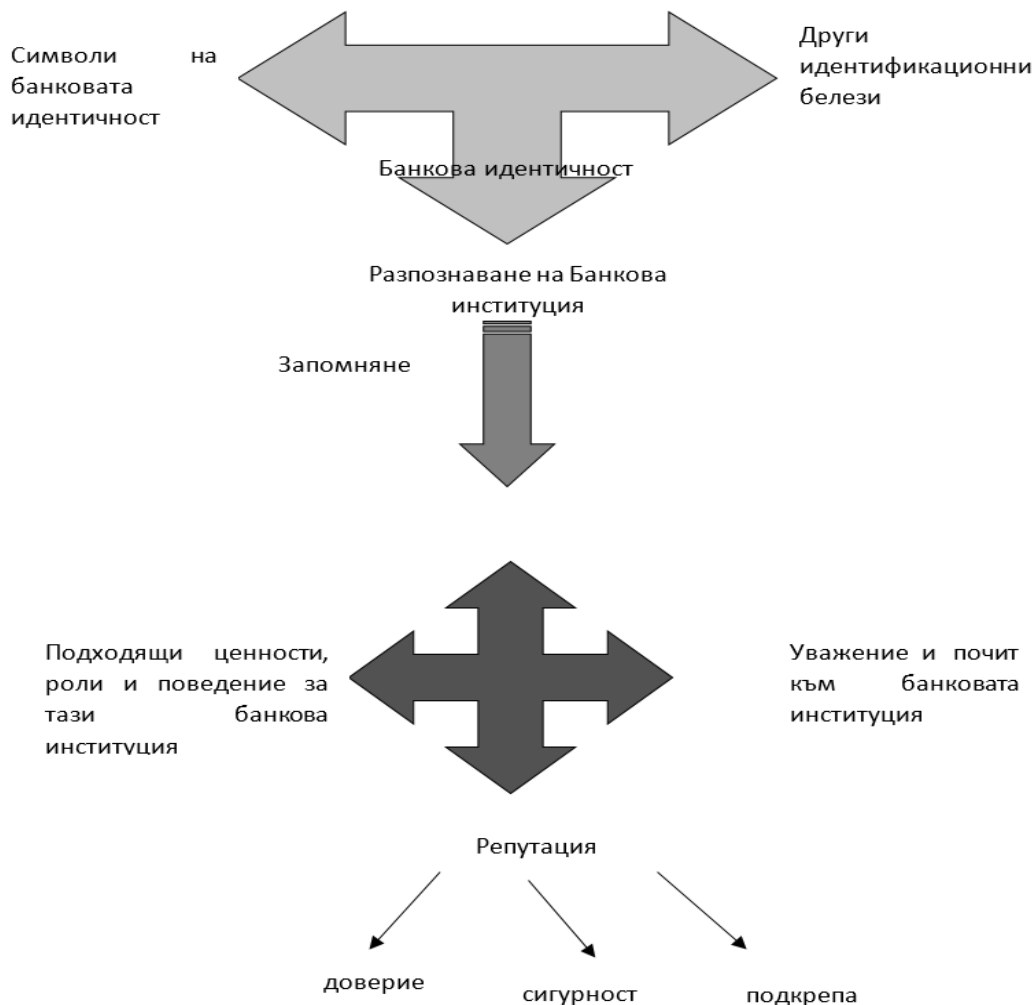
1. Обща постановка

Преди да формулираме някои от проблемите на банковия контрол в България, обуславящи необходимостта от неговото усъвършенстване, нека да очертаем причините, поради които обръщаме внимание на интересите на клиентите, и защо поставяме акцента върху тях. Основните ни мотиви се свеждат до следните (Неделчева, 2017, с. 11):

- 1) зачестилият брой случаи на злоупотреби от страна на банкови служители спрямо физически лица – клиенти на банката;
- 2) връзката между пропуските (слабостите) във вътрешния банков контрол и репутацията на банката, което рефлектира върху нейното по-добро пазарно позициониране;
- 3) силно конкурентната среда и подценяването на човешкия фактор в управлението на маркетинговите комуникационни инструменти.

Наличието на едно или повече от посочените обстоятелства влияе негативно на репутацията не само на конкретната институция, но и разклаща доверието в цялата банкова система. Имиджът, изграждан от банките, е инструмент за въздействие върху общественото мнение и нагласи. Той има основно значение при формиране мнението на потребителите и представлява важен фактор, който определя човешкото поведение. Имиджът може да се разглежда като форма на представяне, но е сложен процес, изискващ комплекс от комуникационни, законоустановени, управленски и някои психологически похвати за въздействие върху контактната аудитория. Ценностите в организацията, отношението към клиентите и спазването на законоустановените норми са често пренебрегвани компоненти. Същевременно те имат ключово значение за репутацията на кредитните институции. От една страна, свидетели сме как банките влагат огромен ресурс в реклама с цел заинтригуване и привличане на контактната аудитория. От друга страна,

ползата от тези значителни разходи за реклама едва ли е съществена, ако липсата на контрол, неадекватното провеждане на такъв или осъществяването на проформа контрол води до прецеденти, които разклащат доверието и сигурността. В този смисъл правим паралел между контрола, ефекта от контролното въздействие и имиджа на банковата институция. Нека да представим връзката между сигурността, доверието, идентичността и имиджа, която е от особена важност за развитието на банката (вж. Фиг. 1):

Източник: Авторска идея.

Фигура 1. Зависимост между корпоративната идентичност на банката, доверието, сигурността и нейния имидж

Корпоративната идентичност на банката обхваща визуалните и осезаемите елементи, чрез които аудиторията опознава институцията. Причината, банковата идентичност да е водеща, се обяснява с факта, че индивидите, респ. потенциалните клиенти, се чувстват добре и са склонни да дадат по-благоприятни оценки за нещо или за някой, когото вече познават, т.е.

имали са пряк или косвен достъп до него. Разбира се, това не трябва да се приема като фундамент за пренебрегване ролята на системата за контрол и поддържането на доверието и сигурността в институцията и нейните служители. Главната задача на вътрешния банков контрол е насочена към разкриване и предотвратяване на вреди в рамките на отделната институция. За изпълнението на тази задача контролните органи е необходимо да извършват сложен комплекс от фактически, документални, насрещни и други проверки и инспекция на място. При констатиране на нарушения и длъжностни престъпления от страна на служителите те следва да задействат незабавно санкционния си механизъм. Органите на вътрешен контрол трябва да приложат цялата сила на законовите и подзаконовите нормативни актове, много преди допуснатите нарушения или престъпления да станат публично достояние. Понякога ръководството на банката, чрез неадекватни и неподходящи подходи за управление на кадрите, само създава благоприятна почва и предпоставки за извършване на документни и всякакви форми на измама от страна на служителите ѝ. В стремежа си да постигнат заложените за даден период параметри, гарантиращи им израстване в йерархията и материална обезпеченост, кадрите, запознати с пропуските в контролния механизъм, прибегват до високорискови операции или различни документни измами. Тези действия прерастват във времето в длъжностни престъпления, които подлежат на съдебно преследване. Изтичането на подобен род информация от страна на засегнат потребител или група потребители в публичното и медийното пространство може да доведе до срив в имиджа на банката и снемане на доверието от нея. Това обуславя необходимостта от подобряване на системата за вътрешен и въобще на цялостен банков контрол, от усъвършенстване на прилаганите подходи за управление на човешките ресурси, както и подбирането на подходящ набор от комуникационни инструменти при изграждането на образа, който желае институцията.

По-значима за резултативността на контролния процес е симбиозата между способите за външно контролно въздействие върху банките, от една страна, и функционирането на адекватна система за самоконтрол в тях, от друга (Неделчева, 2017, с. 15).

За да са ефективни и ефикасни контролните дейности в банките, е необходимо ясно да се очертаят проблемите, които обуславят съответните нарушения и създават предпоставки за престъпления от общ характер, подлежащи на съдебно преследване по линия на Гражданския процесуален кодекс (ГПК) и Наказателно-процесуален кодекс (НПК). За целите на изследването тези проблеми са обособени в няколко основни групи, а именно:

- 1) проблеми от нормативен характер;
- 2) проблеми от финансово-счетоводен характер;
- 3) проблеми, свързани с управлението на човешките ресурси.

2. Проблеми, свързани с прилагането на нормативната уредба и със способите за въздействие в контролната дейност

Известно е, че без правна норма не могат да възникнат правни последици (Стоянов, 2014, с. 112). Наличието на правна норма обаче само по себе си не е достатъчно. Необходимо е да възникнат факти, които хипотезисът на тази норма предвижда, за да се породят правни последици, визирани в диспозицията ѝ. Често двусмислието в правните норми създава объркване в системата за контрол и възпрепятства прилагането на принципите на вътрешния контрол в банките. Това поражда усещане за ненаказуемост на нарушенията и престъпленията, както и за двоен стандарт в критериите за оценка. Пример за подобни практики е тълкуването и погрешното прилагане на разпоредбите в Наредбата за рисковите експозиции на кредитните институции и прилагането на разпоредбите на ГПК. Например в посочената Наредба е указано, че като загуба се третират и отчитат кредитни задължения, които не са обслужвани повече от 120 дни. Като редовни се считат кредитни експозиции със забава до 30 дни, със забава от 31 до 60 дни са под наблюдение, а тези със забава от 61 до 90 дни са нередовните експозиции. При последните има видимост, че клиентът е изпаднал в трайна неплатежоспособност и банката има възможност да го подпомогне чрез реструктуриране на задължението и предоговаряне на по-ниски погасителни вноски, с което да минимализира риска от загуба по дадената експозиция. Друг проблем при прилагането на нормативната уредба от страна на банките е нарушаването на Закона за защита на личните данни (2002) и на Закона за защита на класифицираната информация (2002). Органите за вътрешен банков контрол трябва да сезират прокуратурата и съдебните инстанции при констатиране на нарушения при прилагането на посочените нормативни актове.

Проблем, който води до неефективни резултати от контролната дейност, създавайки предпоставки за закононарушения и опорочаване на банковата система, е тромавият и дълъг период на контролна оценка и въздействие. Неадекватната реакция от страна на контролните органи при констатиране на нарушения, както и продължителното отлагане на издаването на наказателни постановления, създават представа за липса на наказуемост и проформа контролиране. Това отключва поле за нови нарушения с по-малко характеристики от страна на служителите на банковите институции. Например подаден е сигнал за извършено нарушение от банков служител, което съгласно ГПК и НПК е длъжностно престъпление и подлежи на съдебно преследване. По инициатива на потърпевшия от банковото престъпление се задвижва процедура за осъществяване на разследване чрез методите и способите на контрола. Констатира се престъплението на съответния служител, но мерките, които банката и нейните контролни и управляващи органи предприемат, се свеждат до освобождаване от длъжност на лицето и

съдебно преследване, което се проточва във времето. Поради тромавия характер на съдебната и досъдебната система и липсата на наказателно постановление и информационен регистър за осведомяване, въпросното лице кандидатства за аналогична позиция в друга банка. Нейните ръководни органи, изхождайки единствено от образователното и квалификационно равнище на лицето, го наемат понеже нямат информация за предишните деяния на кандидата. Въпросното лице може да стартира нова измамна схема, тъй като е придобило вече достатъчно опит и е запознато със слабостите в системата на вътрешния банков контрол и въобще с пороците в контролната дейност в страната. Така проблемът се мултиплицира и ефектите от него разклащат доверието и сигурността на банковата система.

Банковият надзор у нас все още не е достатъчно ефективен и ефикасен за поддържане стабилността на банковата система и за защита интересите на вложителите. Една от причините за това се свежда до невъзможността му съевременно да установи проблемите в кредитните институции, както и да предприеме адекватни мерки за тяхното предотвратяване. Като потвърждение на този извод представяме някои основни моменти от одиторски доклад на Сметната палата „Ефективност и ефикасност на банковия надзор, осъществяван от Българската народна банка за периода от 01.01.2012 г. до 31.12.2014 г.“. Докладът разкрива част от съществуващите проблеми в системата на търговските банки (Сметна палата, 2015):

1. Първият проблем е, че нормативно дейността е осигурена с вътрешни правила, регламентиращи правомощията и процедурите на банковия надзор, но те не са систематизирани и не създават последователна, изчерпателна и ясна рамка, която цялостно да регламентира дейността по надзора с всичките му етапи и нива на управление.

2. Почти всички правомощия, компетентности и отговорности по банковия надзор са концентрирани в подуправителя на управление „Банков надзор“ в БНБ. Същевременно Управителният съвет и управителят на БНБ не са ангажирани с надзорния процес. Поради това се поражда риск, надзорната дейност да не е ефективна. Подуправителят на БНБ, ръководещ управление „Банков надзор“, е с делегирани правомощия да прилага и неформални мерки за въздействие заедно с надзорните мерки. Този факт обаче, освен че е в противоречие със Закона за кредитните институции (2006), е предпоставка да се избегне прилагането на необходима надзорна мярка. Същият подуправител има право да предлага лице, което да го замества, и то да е от по-ниска степен в йерархията, без заместването да е обвързано с конкретен обем на правомощията. Това създава риск за правилността и обективността на решенията, които се вземат в управление „Банков надзор“.

3. Относно планирането на надзорната дейност липсва утвърден ред за изготвяне и утвърждаване на годишните планове за надзорни инспекции и отговорности. Процесът по избор на банките, планирани за инспекции, не е документиран. Няма мотиви при определяне и на обхвата на инспекциите

(пълни или тематични), респ. в плана не е посочено и кои рискови дейности на съответната банка са изключени от проверката и защо. В резултат на това се дава възможност за субективно планиране на тематични инспекции с ограничен обхват, без да се покриват адекватно съществуващите рискове пред банките и банковата система. Така някои банки могат да не бъдат обект на проверки за дълго време.

4. Съществуват проблеми относно административния капацитет на надзорната дейност. Във връзка с прилагането на регулаторната рамка Базел III (Basel Committee on Banking Supervision, 2017) и значителната по обем нова отчетност неоснователно е намален броят на служителите, изпълняващи дейности по инспекции и дистанционен надзор. Това води до паралелно извършване на инспекции на място и дистанционен надзор от едни и същи служители и създава режим на претрупване на проверките и инспекциите. Инспектори осъществяват дистанционен надзор на повече от една кредитна институция. Пораждат се рискове да не бъдат установени грешки и отклонения в банките и се застрашава качествено осъществяване на дистанционния надзор и инспекциите на място.

5. Друг проблем е, че съществува тенденция за увеличаване дела на тематичните за сметка на пълните инспекции на банките с произтичащите рискове за качествено изпълнение на възложените функции и отговорности.

6. Във връзка с проверката на банковите отчети и информационното обезпечаване на надзора не се извършва проверка по същество за верността на данните в представените отчети, подавани от кредитните институции за целите на дистанционния надзор. Това, от своя страна, създава предпоставки, банки, подали неверни данни, да получат некоректни рейтинги.

7. По въпроса за верификацията на отчетните данни може да се отбележи, че тя се извършва автоматизирано. От автоматичните проверки са изключени отчетите на две кредитни институции без обективно основание, ред и процедура. По този начин двете банки са изключени от автоматичните контроли, задължителни за проверка на отчетите на всички кредитни институции. Създадена е изкуствена предпоставка за диференцирано и дискриминационно инспектиране на банковите институции.

8. Значителен брой служители имат права да модифицират съхранявана чувствителна информация на сървър във вътрешната мрежа на БНБ. В резултат на това са налични тримесечни доклади от дистанционния надзор с последни промени, извършени месеци след докладването им, което поставя под съмнение автентичността на съхраняваната информация.

9. По пункта за управлението на риска от конфликт на интереси и измамни практики в банковата сфера може да се отбележи, че в управление „Банков надзор“ липсва изградена система за управление на рисковете от нередности и измами. Няма механизъм за проверка на декларациите по Закона за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси. Това поражда реални рискове, служители на БНБ да осъществяват банков надзор на институции, с които имат договорни взаимоотношения, което е в противоречие със законовите разпоредби.

10. Ключовият фактор за осъществяването на ефективен банков надзор и обективна оценка на рисковия профил на кредитните институции е дистанционният надзор, чрез който се присъжда рейтинг CAEL (С – капиталова адекватност, А – качество на активите, Е – доходност, L – ликвидност). Като механизъм за ранно предупреждение той обаче не е постигнал основната си цел за навременна реакция при негативни тенденции и проблеми и за предприемане на съответни коригиращи действия. Въпреки констатираните негативни тенденции и индикации за проблеми при дистанционния надзор в определени банки, не са инициирани инспекции на място и не са предприети съответни надзорни и регулативни мерки.

11. Процесът по планиране, възлагане и извършване на инспекции на място в съответната банкова институция или нейн филиал не е ефективен, защото:

- част от работните документи на надзора са попълвани от служители на проверяваните кредитни институции;
- липсват проверки за свързаност между кредитополучатели и акционери на банка, не се проверява целевото усвояване на кредитите, както и източниците за тяхното погасяване. Всичко това създава среда за измамни практики;
- съществува възможност за субективна преценка за информирането на подуправителя на БНБ за резултатите от надзорните инспекции на място, като не за всички инспекции са му представяни докладите;
- не се прилага унифициран подход за отразяване на резултатите от инспекциите и ревизиите на място;
- няма механизъм, чрез който да се проверява разрешението за включване на средства по договор за подчинен срочен дълг в капитала от втори ред, като проверката се прави само по предоставени документи. След дадена проверка за проследяване на паричните потоци на една от банките инспекторите установяват, че подчинен срочен дълг се финансира от самата нея в ущърб на интересите на вложителите ѝ. Впоследствие Управителният съвет на БНБ отменя даденото преди повече от половин година разрешение, нарушаващо правото на европейските директиви за включване в капитала от втори ред на средствата по договор за подчинен срочен дълг.

От своя страна системата за прилагане на надзорните мерки и контрола върху изпълнението им, както и на препоръките и санкциите, е неефективна поради следните обстоятелства:

- въпреки ясното и категорично установено системно нарушаване на регулаторната рамка от страна на кредитна институция, не са приложени подходящите надзорни мерки, а са ѝ дадени единствено предписания;

- препоръките в докладите от надзорните инспекции са сред мерките, които според Закона за кредитните институции е компетентен да прилага само подуправителят на управление „Банков надзор“ или оправомощено от него лице. В някои случаи докладите, съдържащи надзорни мерки, са предоставени на ръководството на банките от ръководителите на екип, което е в противоречие със закона;
- не са прилагани глоби и санкции по Закона за кредитните институции, въпреки основанията за това, което на практика ограничава въздействието на БНБ върху сектора;
- няма процедура за контрол върху изпълнението на надзорните мерки и препоръки.

От одиторския доклад на осъществявания в страната ни банков контрол става ясно, че една от кредитните институции, инспекциите на която са включени в извадката, е поставена под специален надзор с решение на УС на БНБ. Надзорната мярка е приложена не в резултат на дистанционния надзор и/или инспекция на място, а едва след постъпили в БНБ писма от изпълнителните директори на кредитната институция, с които БНБ е уведомена за проблеми с ликвидността и преустановяване на разплащанията. Следва да се има предвид, че на УС на БНБ е предоставена информация за проблеми в посочената банка в тримесечния доклад за състоянието на банковата система за първото тримесечие на 2014 г., а и след това. Независимо обаче от този факт и двата рейтинга – CAEL и CAMELOS дават добри оценки на банката, което е белег за недобра ефективност на банковия надзор. По информация от банковия надзор за месеца, предхождащ налагането на надзорната мярка на съответната банка, са отпуснати кредити в значителни размери. Това показва прилагането на дискриминационен принцип в политиката и практиката на БНБ в ролята на регулатор на банковия сектор. Счита се, че навременната реакция на органите на БНБ би могла да осигури в по-голяма степен защитата на интересите на вложителите, но това поражда дискусияния въпрос, какво означава навременна реакция, какъв е нейният диапазон на измерение.

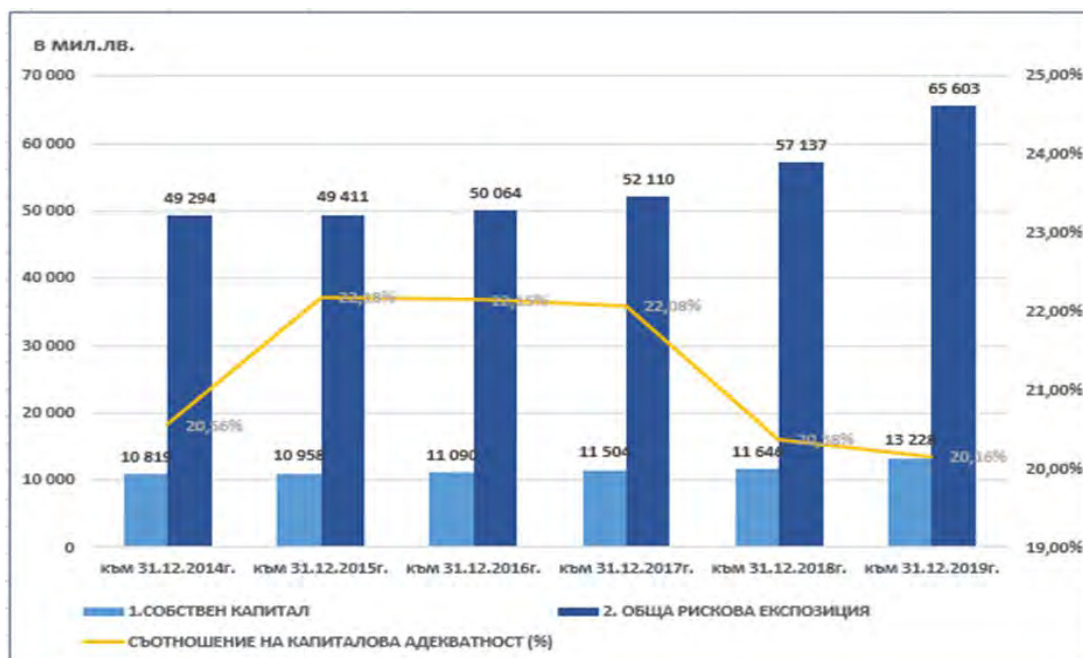
Впечатление в системата прави и това, че на нормативно ниво и с вътрешни правила не са създадени гаранции за прозрачност при назначаването на лица за квестори и не е определена периодичността на отчитане. В рамките на БНБ не е определено структурно звено, което да е ангажирано с проверката на документите, подавани от лицата преди назначаването им за квестори в съответствие с нормативните изисквания, както и с преценката на квалификацията, способностите и познанията, необходими за изпълнение на възложените функции и задачи. При регламентиране на института на квестора в Закона за кредитните институции липсват изисквания за поддържане на база данни с лица, които имат съответната квалификация и познания за изпълнение на функциите, както и публично оповестяване на списъка с лицата и реда за създава-

нето му. Законът не определя периодичността на докладване, както и минимални изисквания относно реквизитите на докладите относно дейността на квесторите пред компетентния орган на назначаване.

В заключение от извършената проверка за адекватността на банковия контрол в страната Сметната палата отбелязва, че контролът на банките не е ефективен и ефикасен, не осигурява необходимата сигурност и не защита интересите на вложителите и на кредитните институции, не е адекватен при възникване на необходимост от контролно въздействие и функциите му са предимно симулативни, което е и наше становище по проблема.

3. Проблеми, свързани с финансово-икономическите показатели на банките, тяхната рентабилност и възможност за адекватно управление

Основните проблеми на търговските банки в този контекст са качеството на техните активи, ликвидността, качеството на собствения капитал и неговата рентабилност и капиталовата адекватност. В стремежа да подобрят своите финансово-икономически показатели и да отговорят на капиталовите изисквания голяма част от тях прибягват до закононарушения, които контролните органи допускат поради некомпетентност или поради приложена корупционна практика. В едно изследване за капиталовата адекватност на банките в България е представена тенденцията на изменение на капиталовата адекватност на съвкупната банкова система в страната. Резултатите от него са отразени на Фигура 2.

Източник: Българска народна банка, Управление "Банков надзор". Изтеглено на 30 12 2020 г. от <https://www.bnb.bg>

Фигура 2. Собствен капитал, рисковопритеглени активи и обща капиталова адекватност на банковата система в България

Данните показват поддържане на еднакви нива през годините на коефициента на капиталова адекватност от първи ред и на коефициента на обща капиталова адекватност. Това означава, че банките в България успешно биха издържали стрес тестовете на Европейската централна банка и биха могли да отговорят на високите капиталови изисквания на Базел III (Basel Committee on Banking Supervision, 2017) и на предстоящия и често коментиран в медийното пространство Базел IV (Миланова, 2019). Статистиката и данните от финансовите отчети на търговските банки обаче показват, че много малка част от тях са стабилни и биха издържали на новите регулации и засилен външен контрол. Създава се противоречие в оценката и изкривяване и манипулиране на базата, подлежаща на контролно въздействие.

Таблица 1
Структура на рисковите активи на банковата система

хил.лв.

Наименование	към 31.12.2014г.	към 31.12.2015г.	към 31.12.2016г.	към 31.12.2017г.	към 31.12.2018г.	към 31.12.2019г.
1.СОБСТВЕН КАПИТАЛ	10 819 646	10 958 777	11 090 112	11 504 736	11 646 661	13 228 156
1.1.Капитал от първи ред	9 844 368	10 111 857	10 452 847	10 872 920	11 092 362	12 794 315
1.1.1 Базов собствен капитал от първи ред	9 617 767	9 873 824	10 217 411	10 634 190	10 848 798	12 492 142
1.1.2. Допълнителен капитал от първи ред	226 601	238 033	235 436	238 730	243 564	302 173
1.2. Капитал от втори ред	975 277	846 920	637 265	631 816	554 299	433 841
2. ОБЩА РИСКОВА ЕКСПОЗИЦИЯ	49 294 183	49 411 191	50 064 982	52 110 952	57 137 132	65 603 822
2.1. РИСКОВО ПРЕТЕГЛЕНИТЕ ЕКСПОЗИЦИИ ЗА КРЕДИТЕН РИСК	43 250 067	43 875 053	44 294 654	46 093 857	51 051 502	59 327 628
2.3. РИСКОВО ПРЕТЕГЛЕНИТЕ ЕКСПОЗИЦИИ ЗА ПАЗАРЕН И ВАЛУТЕН РИСК	602 471	717 494	743 578	630 212	451 426	477 640
2.4. РИСКОВО ПРЕТЕГЛЕНИТЕ ЕКСПОЗИЦИИ ЗА ОПЕРАЦИОНЕН РИСК	4 887 136	4 766 743	4 973 974	5 339 795	5 586 703	5 762 378
2.5. РАЗМЕР НА РИСКОВИТЕ ЕКСПОЗИЦИИ КЪМ РИСКА ОТ КОРЕКЦИЯ НА КРЕДИТНАТА ОЦЕНКА	9 329	51 901	52 776	47 088	47 501	36 176
СЪОТНОШЕНИЕ НА БАЗОВИЯ СОБСТВЕН КАПИТАЛ ОТ ПЪРВИ РЕД (%)	19,33%	19,98%	20,41%	20,41%	18,99%	19,04%
СЪОТНОШЕНИЕ НА КАПИТАЛА ОТ ПЪРВИ РЕД (%)	19,33%	20,46%	20,88%	20,86%	19,41%	19,50%
СЪОТНОШЕНИЕ НА КАПИТАЛОВА АДЕКВАТНОСТ (%)	20,56%	22,18%	22,15%	22,08%	20,38%	20,16%

Източник: Българска народна банка, Управление "Банков надзор". Изтеглено на 30 12 2020 г. от <https://www.bnb.bg>

Емпирично проучване за рейтингите на банките ги позиционира в класация, наречена К10 по различни критерии, представени в Таблица 2.

Таблица 2
 Рейтинг класифициране на банките за 2019 г.

№	ТБанка	СТАБИЛНОСТ И РИСК	ЕФЕКТИВНОСТ И РЕНТАБИЛНОСТ	УСТОЙЧИВОС Т И ДИНАМИКА	РАЗМЕР	ОБЩО
1	Уникредит Булбанк	3.85	5.3	10.2	2	5.4625
2	Банка ДСК	6	4.8	6.9	1	5.57
3	Юробанк България	6.1	4.8	9.3	4	6.245
4	Алианц банк България	6.55	6.8	8	8	6.9875
5	Райфайзенбанк (България)	7.4	7	7.6	6	7.25
6	Обединена българска банка	4.95	9.2	14	3	7.9375
7	Прокредит банк (България)	8.5	8.6	7.15	9	8.285
8	Първа инвестиционна банка	10.65	7.6	7.45	5	8.8125
9	Ти Би Ай банк	12.65	4.3	6.95	15	9.1225
10	Търговска банка Д	9.7	10.2	6.75	14	9.475
11	Централна кооперативна банка	9.5	11	9.45	7	9.815
12	Българо-американска кредитна банка	11.25	10.1	8.05	12	10.3025
13	Тексим банк	11.3	11.9	7	17	10.905
14	Интернешънъл асет банк	11.8	11.1	9.45	13	11.18
15	Токуда банк	10.7	11.8	12.2	16	11.595
16	Общинска банка	9.95	16.8	9.75	10	11.9675
17	Инвест банк	12.15	11.7	12.8	11	12.0875
	Тегло	45%	30%	20%	5%	

Източник: (Капитал, 2020).

Данните показват, че при текущото състояние на голяма част от банковите институции въвеждането на по-високи капиталови изисквания би довело до стопяване на по-голямата част от тях.

В условията на остра конкуренция, разрастване на международната дейност на банковите институции, възникване на нови банков продукти и услуги, както и във връзка със състоянието на международните финансови пазари, вътрешнобанковият контрол придобива особено значение. Банките провеждат целенасочена дейност за създаване на системи, позволяващи ефективно идентифициране и адекватно оценяване на риска, особено от работата на техните служители по всички нива.

4. Проблеми, свързани с управлението на човешките ресурси и тяхната производителност и мотивация

Вътрешният контрол си остава един от най-ефективните подходи за осъществяване изобщо на контрол в банковите институции. Това се дължи на няколко причини:

- Исторически от създаването на дадена банка и в процеса на нейното функциониране в отделите за вътрешен контрол (като задължителен елемент от вътрешната ѝ структура) се натрупва информация и резултати от анализи на грешки и недостатъци от различен характер, констатации за систематични пропуски в дейността на едни или други звена, протоколи от коригиращи операции и др. В цялата си съвкупност това е респектираща база данни, която е обект на изследвания и източник за създаване и усъвършенстване на добрите практики в контрола на банката.

- Ситуирането на отдела по контрола в самата институция, непрекъснатият вътрешен достъп до всяка една информация и операционна единица, независимо къде тя географски осъществява своя бизнес, дава възможност, вътрешният отдел по контрол да бъде неразделна част от цялостната структура на банката. Това позволява, неговите функции да се приемат толерантно от страна на служителите и ръководители от всички звена и нива, което намалява значително ежедневно напрежение. До голяма степен модернизирането на тези отдели и звена (внедряването на нови процедури, документи, форми, софтуер и т.н.) се обвързва с много превантивни действия и вътрешни консултации, за да се избягват доста рискове още в началния етап на разработките и нововъведенията. Ангажиментът на контролорите да подсказват източниците на пропуски и загуби още на етапа проектиране на иновациите в работата на банките, увеличава сигурността на дейностите, операциите и намалява потенциалните рискове.

- Екипите и служителите в контрола при необходимост се попълват с колеги от други структурни единици (което е за предпочитане пред набирането на служители от външни канали). Това осигурява устойчивост, приемственост и бърза адаптация на новите сътрудници в отдела за контрол. Така се избягва опасността от занижаване качеството на контрола поради недостиг на кадри или кадри, които не притежават достатъчен опит.

Тези три главни предимства на наличния и напълно активен вътрешнобанков контрол са добра основа за неговите гарантиращи функции.

Всички дейности и операции се преценяват от превантивна гледна точка. Определят се рисковите области, които още преди реалното изпълнение на сделките могат да доведат до нежелателни последици за банката или загуби. Така предварителният контрол покрива дейности като:

- Работата на отдела Човешки ресурси – от проучването до назначаването на персонал на различните нива, за да се избегнат възможностите, наетите лица да злоупотребят и нанесат репутационни щети. Диапазонът на

проверките следва да варира от ежедневните операции до вземане на решения, засягащи стабилността и финансовото здраве на банката. Контролът върху човешките ресурси започва от методите за подбор, условията на трудовите договори за различните длъжности, съдържанието на длъжностните характеристики, документите, доказващи съответна квалификация, лични препоръки, образование и др. За всяка позиция се преценява нейното вписване в структурата на банката, подчиненост, функционалности и субординация.

● Съхранението на парични средства и ценни книжа и работата с тях – въпреки че тази функция на банката е едва няколко процента от естеството на нейната работа, тя е чувствителна област, която крие потенциал за понасяне на значителни загуби и висок репутационен риск. Затова предварителният контрол не трябва да се подценява и винаги следва да има приоритетно значение. В тази насока е необходимо да се направят предварителни оценки на риска от загуби, при което се определят лимити за съхранение, транспортиране, обработка и сигурност на местата за съхранение на паричните средства и ценните книжа на клиентите на банката. Непрекъснатият мониторинг на сигурността, техническите средства за наблюдение и системите за достъп до тези места се контролират ежедневно и проверките са с най-голяма честота.

● Непрекъснатият процес на въвеждане на иновации налага внедряването на високи информационни технологии. Това спомага за бърза обработка на операциите и сделките, повишавайки ефективността и доходността на банките. Същевременно се налага постоянно фокусиране на вниманието върху състоянието на оборудването и софтуера по съхранението на базата данни. Сигурността и конфиденциалността на данните и защитеността на активите са важен приоритет за всички банки.

Банките са институции с изключително динамична и непрекъсната делова и техническа дейност. В тях се извършват стотици хиляди операции, десетки хиляди сделки и се подписват по няколко стотин договора. Поради тази причина е логично, текущият контрол да е най-динамичен и с най-голям обем от дейности, за да е в състояние да обхване движението на паричните потоци, законността на сключените сделки, реализираните вътрешни и международни транзакции, счетоводните операции, правилната обработка и заверка на съпътстващия документооборот и др. Този контрол касае всички йерархични нива в банката – от Изпълнителния директор през ръководителите на звена и отдели до счетоводителите и банковите служители (касиери, търговци на банкови продукти и др.). Проверката задължително включва спазването на предварително регламентирани лимити и коректното обработване на документацията. В изпълнението на текущия контрол са включени както самите служители, извършващи операции, сделки и транзакции,

така и отделите за текущ контрол със своите ръководители и надзорни служители. Оперативният текущ и ежедневен контрол включва три задължителни компонента:

1) предоставените правомощия (лимита) за сделки с валута и ценни книжа, персоналното съблюдаване на индивидуалните позиции на валутните дилъри (най-вече откритите позиции) и брокерските сделки с ценни книжа;

2) освободените и получените парични обеми (всички валутни позиции) на дадено касово работно място за всеки един работен ден;

3) специално внимание върху особено големи обеми (суми) трансакции и сделки, за които одобрението се взема на висше мениджърско ниво или от орган за оперативен контрол на големи лимита (преводи, кредити, гаранции и др.).

Текущият контрол се осъществява в процеса на ежедневните банкови операции по всички бизнес линии. Неговата основна цел при организиране на документооборота е да се провери законността на операциите, спазването на установените правила за тяхното изпълнение и правилността на съставяне на документите. При организиране на текущ контрол значително внимание се обръща на проверката на регистрите за аналитичното и синтетичното счетоводство в края на деня. Това се прави от отговорните ръководители, счетоводителите на оперативния отдел, служителите, които контролират работата им, както и от ръководителите на банкови отдели.

При приемане на платежни документи от клиенти отговорните изпълнители наблюдават правилността на попълването на всички необходими данни, проверяват наличността на средства по текущата сметка. Документите, представени за плащане, също се проверяват от гледна точка на законността на извършената трансакция. По същество на този етап банковият служител определя предвиденото използване на средствата на клиента. Голяма отговорност се носи от счетоводителя при изпълнението на различни форми на безкасови плащания, изборът на които клиентът прави самостоятелно заедно със своя контрагент. Задачата на изпълнителния директор и на контролора на банката е да проверяват спазването на принципите на организиране на безкасови плащания. Например, когато използва заявки за плащане с акредитив, служител на банката проверява наличието на документи за доставка, потвърждаване на превода на стоки, извършване на работа или предоставяне на услуги. Ако клиентът откаже да приеме искане за плащане, е необходимо, служителят да се увери в неговата законосъобразност, правилност на изпълнението и спазването на срока, установен за тази процедура. На същата проверка подлежат и другите форми на плащане, които клиентите използват в платежния си оборот. Необходимо е специално внимание относно спазването на всички изисквания за акредитив, чек и менителница. В случай на недостатъчност или липса на средства по разплащателната

сметка на клиента служителят на банката е отговорен за своевременното осчетоводяване на разплащателните документи в картотека № 2 и тяхното изплащане, тъй като средствата се получават в съответствие с последователността на плащанията, установена от закона. Ако клиентът откаже да приеме същото искане за плащане, служителят е необходимо да се увери в неговата законосъобразност, правилност на изпълнението и спазване на срока, установен за тази процедура.

При кредитиране на средства, получени по сметка на клиента, отговорният изпълнител трябва да се увери, че копието на документа, получен от платеща, е подписано от служителя на разплащащата банка, т.е. проверява се автентичността на документа. Операциите, свързани с безкасовите преводи на средства на физически лица към депозити, подлежат на специален контрол. Това е необходимо, за да се избегнат грешки при кредитирането на средства на притежателите на сметки. При откриване и поддържане на кредитна сметка на клиента се проверява правилността на подготовката на спешни задължения за погасяване на кредита и се осъществява ежедневен контрол върху навременността на неговото погасяване.

Особено внимание се отделя на организацията на текущия контрол в процеса на извършване на парични трансакции. В този случай контролът е поверен на трима служители на кредитната институция, участващи в тази операция: на изпълнителния директор, администратора и касата. Когато клиент получава пари в брой на личен чек, контролиращият служител трябва да се увери, че на чека има маркировка, че получателят на средствата е представил лична карта или друг документ, доказващ неговата самоличност. Контролерът и касата сравняват и подписа на отговорния изпълнител с наличната извадка. Всички постъпления от касата също се следят внимателно.

Главният счетоводител на банката отговаря за организирането на текущия контрол. Той директно контролира правилността на изпълнението на трансакции за откриване на разплащателни сметки на клиенти, организира текущ контрол и ежедневен мониторинг на неговото изпълнение във всички области на счетоводните, оперативните и касовите операции на банката. Задълженията на главния счетоводител и неговия заместник включват: контрол върху извършването на корекции на личните сметки, откриването и закриването на сметки, изчисляването на лихвите по тях, движението на строги отчетни форми и разписки за приемане на пари в брой. Главният счетоводител проверява ежедневно сключването на касови трансакции; пълнотата на осчетоводяването на парите, събрани и получени в касата в края на работния ден; правилността на формирането и съхраняването на всички парични документи и други счетоводни документи.

Предварителният и текущият контрол играят съществена роля, оперативната дейност на банката да протича според държавния регулатор, банковите закони и наредби и съдействат за намаление на възможните негативни

прояви на специфичните за финансовите институции рискове. В крайна сметка контролът е свързан с текущи дейности и в голяма степен той следва динамиката и потребностите на самите сделки и операции.

Същевременно предварителният и текущият контрол генерират база данни за последващи проверки на пропуски и злоупотреби, за анализи и провеждане на ефективни коригиращи действия, промяна на процедури и практики. Те са източник за подобряване процеса на вътрешен контрол, модифицират организацията му и водят до усъвършенстване на методите и инструментите за неговото провеждане. Изброените тук и някои допълнителни функции се поемат от последващия контрол. Той практически се реализира след извършване на банковите операции и се фокусира върху пълнотата, навременността и коректността на документи, форми, регистрации, отчети и някои критерии и нормативна база, валидна за банката. Тук анализът е подълбок – търсят се мотивите за констатираните нарушения, за допуснатите (умишлено или не) пропуски, за характера на източниците на грешки (дали те имат субективен, технически, организационен или друг произход). Последващият контрол констатира доколко са изпълнени етапите по отделни процедури или добри практики, установяват се значителни и не случайни отклонения, проследяват се взетите решения и използваните оторизации и лимити на отговорните лица, преценяват се превишени права или неприлагани последователно административни отговорности за различните нива на управление и др. Това е етапът, когато се планират и разписват мерки и срокове за корекции и отстраняване на пропуски, грешки и последствията от тях, планират се повторни проверки и т.н. Този етап има по-широк обхват. При него се проверяват служители от всички нива, участвали в търговската и административната фаза на сделките и операциите. Контролът обикновено се отнася за изтеклото тримесечие и резултатите (докладите) от проверките задължително се докладват на изпълнителните директори на институцията. Повторните проверки също се докладват, като се отчитат ефектите на промяна в подходите и методите на работа както на контролиращите отдели, така и на поведението на търговските дирекции.

Последващият контрол е насочен към системна проверка на работния процес и изпълнението на задълженията за законност и коректност на операциите от страна на служителите и оперативния апарат.

В процеса на извършване на вътрешен контрол в банката важно място се отдава на правилната организация на последващия контрол, чиято цел е систематично да се проверяват всички области на счетоводната и оперативната работа в периода след банковите транзакции. Могат да се очертаят следните основни задачи за организиране на последващ контрол: 1) проверка на счетоводството и управлението на документи; 2) потвърждение на правилността на изпълнението от страна на служителите на възложените им задължения; 3) проверка на законността и правилността на извършените операции.

В кредитната институция най-често последващият контрол се ръководи от главния счетоводител и неговите заместници, докато в големите банки това се осъществява от специални инспектори. Последващите проверки се извършват по планове, които са тематични по своя характер и се изготвят на тримесечна основа. Могат да се извършват както сложни одити (например изследване на целия обем работа на определени отговорни изпълнители), така и одити, засягащи само определени области на счетоводството и оперативната работа (например проверка само на парични средства или само на паметни документи за определен период от дейността на банката).

В хода на последващия контрол документите, които не подлежат на контрол от главния счетоводител и неговия заместник, се проверяват на случаен принцип. В процеса на проверката се установява законността на операциите, правилността на тяхното регистриране и отразяване в счетоводството. След установяване законността на операцията се проверява правилността на документите: съответствие с формата на формуляра, наличие на всички необходими подробности, счетоводни записи, както и съответствие с наличните образци на подписи и отпечатащи на печата върху документа. Обръща се внимание на присъствието на платежни нареждания, заявки за плащане на проверки за сетълмент, препратки към номерата и датите на документите за доставка, потвърждаващи факта на превоза на стоки, извършване на работа и предоставяне на услуги.

Резултатите от извършените проверки и одити се отчитат от ръководството на търговската банка. В резултат на това се разработват и прилагат мерки за отстраняване на установените недостатъци и предотвратяване на тяхното възникване в бъдеще. По правило контролът върху отстраняването на слабости, установени чрез последващи периодични проверки, се осъществява пряко от главния счетоводител на банката.

Председателят на борда на директорите (или Изпълнителният директор) на банката носи обща отговорност за състоянието на счетоводството, организацията на документооборота и контрола в банката. Неговите отговорности включват проверка на навременността на съставянето на ежедневния банков баланс, който му се представя за подпис.

Кредитната институция има специализирани отдели, които отговарят за последващия контрол на извършените операции, вкл. на паричните операции. Банката трябва да организира и упражнява вътрешен контрол, който да осигурява подходящо ниво на надеждност, съответстващо на естеството и мащаба на нейните счетоводни трансакции. Контролът се осъществява при откриване на сметки, приемане на документи за изпълнение, както и на всички етапи на обработка на счетоводната информация, извършване на трансакции и отразяването им в счетоводството. Методите и техническите средства, използвани за осъществяване на вътрешен контрол, се определят

от самата институция въз основа на конкретните оперативни условия, естеството на операциите и техния обем.

Контролът се осъществява чрез визуална проверка на документи, съставени на хартия (формуляр), последвана от проверка по метода на преброяване на равенството на оборотите по дебит и кредит.

За транзакции, изискващи допълнителен контрол, счетоводните записи се правят от счетоводните служители, които поддържат съответно дебитни и кредитни сметки, само след проверка на вече съставения документ от специално определен служител (контролиращ служител). В този случай изпълнението на документа и неговата проверка се удостоверяват от ръкописни подписи на счетоводителите и контролиращите служители, а при необходимост и от подписите на други длъжностни лица. В установени случаи подписът се удостоверява с печат.

Контролът може да бъде осигурен от софтуер, както и чрез използване на кодове, пароли и други средства. Приложените аналози на ръкописен подпис трябва да осигуряват недвусмислено идентифициране на подписа на служителя, както и на други длъжностни лица, издали документа. Във всеки случай за транзакции, изискващи допълнителен контрол, не се разрешава единственото им изпълнение от един служител.

Организацията на контрола и ежедневният мониторинг на неговото изпълнение във всички области на счетоводството и касовите операции са възложени на главния счетоводител.

Ръководителят на кредитна институция, заедно с общото наблюдение на състоянието на счетоводната работа, е длъжен да проверява своевременно съставяне на баланса и отчитането, периодично да следи за своевременността и пълнотата на кредитирането на средствата по сметки на клиенти и да изпраща сетълмент и парични документи по предназначение. Той е длъжен да осигури контрол върху правилното съхранение и използване на печати и бланки, за да се изключи възможността за тяхната загуба или използване за злоупотреба. Счетоводството на печати и ълови печати на кредитната институция се води в специална книга, където имената и длъжностите на лицата, в които се намират, са посочени и им се изписват срещу подпис. Книгата трябва да се съхранява в огнеупорен кабинет от ръководителя на институцията или по негова преценка от главния счетоводител. Печатът е с правоъгълна или друга форма, която в зависимост от целта указва пълното или съкратеното фирмено наименование на кредитната институция, нейния адрес, телефони или името на структурното звено на кредитната институция, и, ако е необходимо, текстово изображение на извършената операция (приета, извършена и т.н.). Печатът може да включва фамилното име и инициалите на служителя на кредитната институция, който подписва документите, и календарната дата. Бланката с името на кредитната институция трябва да се съхранява сигурно.

Работните места на служителите следва да бъдат разположени така, че клиентите и други неоторизирани лица да нямат достъп до печати, документи, бланки или до компютърни екрани.

Когато използва технически средства, ръководителят на структурното звено трябва да гарантира: ограничаване на достъпа до транзакции; конфиденциалност на използваните кодове и пароли; невъзможността да се използва аналог на ръкописен подпис от друго лице; използването на софтуер, който позволява навременно премахване на опитите за неоторизиран достъп.

Главните счетоводители на кредитни институции, техните заместници, ръководители на отдели са длъжни, систематично да извършват последващи проверки на счетоводните и касовите операции. По време на проверките се контролира правилността на отчитането и регистрацията на извършените операции със съответните документи. В хода на последващите проверки трябва да се разкрият причините за установените нарушения и да се предприемат мерки за отстраняване на недостатъците. Последващите проверки се извършват така, че работата на всеки служител да се проверява в рамките на срока, определен от мениджъра, но поне веднъж годишно. Съставът на служителите, участващи в последващите проверки, в допълнение към специалните контролни служители, заместник-главните счетоводители и ръководителите на отдели, се определя от главния счетоводител въз основа на обема на извършените от кредитната институция операции.

Резултатите от последващите проверки се документират със сертификати. Ръководителите (ръководителят или неговите заместници) на кредитната институция са задължени, в рамките на пет дни след получаване на удостоверение за установените недостатъци при проверката лично да разгледат удостоверението в присъствието на счетоводителя и да предприемат необходимите мерки за отстраняване на причините, които са предизвикали забелязаните недостатъци.

Главният счетоводител е длъжен да упражни надзор над отстраняването на недостатъците, установени при последващи периодични проверки, и, ако е необходимо, да организира повторна проверка.

Установените грешки и техните последици подлежат на задължителна корекция.

Грешките в записите, идентифицирани преди подписването на дневния баланс, се коригират, като се обърне грешното вписване (обратна промяна) и се направи нов правилен счетоводен запис. Отмененото погрешно вписване в регистрите се маркира с отличителен знак. За счетоводния запис в текущия ден се съставят две запомнящи заповеди – поправителен (анулиран) и верен. Мемориалните заповеди се подписват освен от счетоводителя и от контролиращия служител. В същото време се правят корекции във всички взаимосвързани счетоводни регистри.

Грешни вписвания за текущата година, разкрити през тази година (преди нейното приключване) след подписването на дневния баланс, трябва да бъдат

коригирани чрез обратни записи за сметките, за които са направени неправилни записи (обратна промяна). За счетоводни записи в текущия ден се съставят две мемоарни заповеди (поправителна и коректна) за два счетоводни документа.

Ако е невъзможно да се извърши корекция в счетоводството чрез анулиране на неправилен запис (обратно анулиране), се съставя един паметен поправителен ред с указание в него на сметката, от която средствата трябва да бъдат дебитирани и кредитирани в правилната сметка.

Ако за коригиране на погрешни записи се изисква отписване на средства от клиентски сметки, това се извършва по начина, предписан от договора за банкова сметка. Средствата се дебитират от сметката на клиента в съответствие с реда на плащанията. При липса или недостатъчни средства по сметката на клиента сумите, които ще бъдат дебитирани, се отразяват по сметката за отчитане на други длъжности.

Мемориалните заповеди за поправка се съставят в четири екземпляра. Първият екземпляр се поставя в документите за деня, вторият и третият екземпляри се издават на клиенти на дебитни и кредитни записи, а четвъртият екземпляр остава в книгата за поръчки. Тя трябва да се съхранява от главния счетоводител или негов заместник. Мемориалните коригиращи заповеди са номерирани последователно и имат отделна номерация от другите документи.

Заклучение

От изложеното може да се направи изводът, че в системата на вътрешнобанковия контрол се наблюдават редица пропуски и недостатъци. Тяхното отстраняване има непосредствено отношение към това, неправомерните и незаконосъобразните действия от страна на целевите групи (заинтересованите страни) да се сведат до възможния минимум. На тази основа биха се създали необходимите предпоставки за подобряване имиджа на банковия сектор като важна част от икономическата система на страната. Изхождайки от такава позиция, могат да се отбележат следните обстоятелства:

1. Динамичното развитие на стопанския живот, високотехнологичните процеси, изкривяването на ценностите и възприятията, липсата на прозрачност в комуникационните канали и т.н. създават условия за несигурност и неопределеност. Това обуславя необходимостта от прилагането на нови подходи за управление на човешките ресурси и на сигурността в банките, както и на съвършено нови методи за осъществяване на контрола в тях.

2. При изготвянето на стратегия за усъвършенстване на вътрешния банков контрол е необходимо, най-напред да се направи обективна оценка на текущото състояние в банковия сектор като цяло, на отделни структурни елементи или звено, да се диагностицират проблемите и причинно-следствените връзки, както и да се отчетат възможностите и заплахите, произтичащи от вътрешната и външната среда.

3. За да се намали рискът за сигурността, следва да се идентифицират факторите, които пораждат най-висок риск в банката, да се отчетат предпоставките и условията за тяхното възникване, както и квалификацията и мотивацията на служителите, които носят съответната отговорност. На тази база могат да се очертаят мерки и детерминират механизми за въздействие с оглед подобряване на ефективността на труда и сигурността във всичките ѝ форми и измерения.

4. При подбора на подходи и стил за управление на човешките ресурси във всяка банкова институция, оперираща с лични данни и подписани от клиентите документи, следва да се имат предвид индивидуалните особености на личностите в организацията, тяхната сензитивност и когнитивност. Това би спомогнало за по-голяма резултативност на управленския процес и би намалило риска за сигурността.

Използвани източници

Basel Committee on Banking Supervision. (2017). *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. BIS. Изтеглено на 30 12 2020 г. от <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

Асенов, Е. (2012). *Основи на банковия контрол*. София: УИ „Стопанство“.

Българска народна банка. (2019). Наредба № 10 за организацията, управлението и вътрешния контрол в банките. *Държавен вестник* (40).

Закон за защита на класифицираната информация. (2002). *Държавен вестник* (45).

Закон за защита на личните данни. (2002). *Държавен вестник* (1).

Закон за кредитните институции. (2006). *Държавен вестник* (56).

Капитал. (16 април 2020 г.). К10: Най-добрите банки на 2019.

Миланова, Е. (2019). Време ли е за Базел IV и какви са ефектите върху банките в България? *Икономически и социални алтернативи* (1).

Неделчева, Н. (2017). Проблеми и предизвикателства пред банковия контрол в България. *Съвременни предизвикателства на финансовата наука в променяща се Европа*. Свищов: Издателство Ценов.

Сметна палата. (2015). *Одитен доклад “Ефективност и ефикасност на банковия надзор, осъществяван от Българската народна банка за периода от 01.01.2012 г. до 31.12.2014 г.”* София. Изтеглено на 30 12 2020 г. от <https://www.bulnao.government.bg/bg/articles/dokladi-128>

Стоянов, И. (2014). *Финансово право*. София: “Сиела“.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ

Том XIII, 2020

Книга 16

Том XIII, 2020 г.
Книга 16

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Проф. д-р Стефан Симеонов – главен редактор
Доц. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Красимира Славева – организационен секретар
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Петранка Мидова

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Янислава Александрова – технически секретар

ISSN 1313-6542

СЪДЪРЖАНИЕ

Студии

Владимир Христов Сиркаров

ЕВОЛЮЦИЯ НА ПАРИЧНИТЕ СИСТЕМИ И ИЗОСТАВЯНЕТО
НА ЗЛАТНИЯ СТАНДАРТ КАТО ФАКТОР ЗА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ 5

Юлиян Сашков Бенов

СРАВНИТЕЛНА КОНСОЛИДАЦИОННА АТРАКТИВНОСТ
НА БАНКОВИЯ СЕКТОР НА СТРАНИТЕ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ 25

Беатрис Венциславова Любенова

МОДЕЛИ ЗА ОЦЕНКА НА РИСКА ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ
НА СТРЕС ТЕСТОВЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР 54

Светла Михайлова Боянова

ПРОБЛЕМИ НА ВЪТРЕШНИЯ БАНКОВ КОНТРОЛ В БЪЛГАРИЯ 75

Ралица Емилова Христова – Маринова

ИЗСЛЕДВАНЕ ПРАКТИКИТЕ ЗА ФИНАНСОВО УПРАВЛЕНИЕ
НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ КАТО ФАКТОР ЗА ИЗГРАЖДАНЕ
НА МЕЖДУНАРОДНА БИЗНЕС МРЕЖА (ПО ПРИМЕРА
НА БЪЛГАРСКИ ФИЛИАЛИ В РУМЪНИЯ) 98

Николай Валериев Илиев

НАСОКИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ НА БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА
ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ“
НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ 124

Жанета Емилова Ангелова

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ РАЗМЕРИТЕ
НА ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ ПРИ СТАРОСТ 145

Dimitar Georgiev Trichkov

CUSTOMER DEMOGRAPHIC SEGMENTATION BASED
ON TELECOM BEHAVIORAL DATA 167

Мариана Монева Дауо

МАКРОПРУДЕНЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА И МЕРКИТЕ, ИЗПОЛЗВАНИ
ОТ ДЪРЖАВИТЕ – ЧЛЕНКИ НА ЕС ЗА ПОДПОМАГАНЕ
НА ИКОНОМИКИТЕ В УСЛОВИЯТА НА COVID-19 187

Димитрина Любенова Проданова

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ
НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПОДХОДА “ЛИДЕР“ 211

Магдалена Славе Андоновска

ТРАДИЦИОННИ И ОНЛАЙН МЕДИИ И ОТНОШЕНИЕ
НА АУДИТОРИЯТА КЪМ ТЯХ 235

Статии

- Юлиан Христов Войнов**
ЕФЕКТИ ОТ ЗАМЯНАТА НА ПРОПОРЦИОНАЛНО
С ПРОГРЕСИВНО ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ 255
- Димитър Пламенов Попов**
ТЕХНОЛОГИЧНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗАЦИИ
НА ВЪТРЕШНИЯ ПАЗАР НА ДЪРЖАВНИ ДЪЛГОВИ ИНСТРУМЕНТИ
В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ 267
- Рая Бисерова Драгоева**
КРИЗИТЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР – СЪЩНОСТ,
ФАКТОРИ И ЕМПИРИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ 281
- Русалин Антонов Русалинов**
ФИНАНСОВА СИГУРНОСТ: ФИРМЕНИ И БАНКОВИ ПРОЦЕДУРИ
И ПРАКТИКИ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ СРЕЩУ „ПРАНЕТО“ НА ПАРИ 301
- Марина Иванова Милинова**
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ФИНАНСИРАНЕТО НА ФИНТЕХ
КОМПАНИИТЕ ЧРЕЗ АЛТЕРНАТИВНИ СПОСОБИ 313
- Кармен Димитров Вранчев**
ВЛИЯНИЕ И ЕФЕКТИ ОТ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ
ИНВЕСТИЦИИ ВЪРХУ ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ 328
- Вахан Ахаси Бохосян**
ПРЕЗАСТРАХОВАНЕТО КАТО СТРАТЕГИЧЕСКИ
УПРАВЛЕНСКИ КАПИТАЛОВ МЕТОД 343
- Румяна Цветанова Витнъова**
ПОДОБРЯВАНЕ НА БИЗНЕС СРЕДАТА В СТРАНИТЕ
ОТ ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЧРЕЗ ИНТЕРВЕНЦИИ
ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ 355
- Муса Мустафа Сръкъов**
ФИНАНСОВО СТИМУЛИРАНЕ ЗА ИНОВАТИВНИ
ПОСТИЖЕНИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ 371
- Симеон Венциславов Симеонов**
ВЛИЯНИЕ НА ФАКТОРИТЕ НА МИКРО- И МАКРОСРЕДАТА
ВЪРХУ КУЛИНАРНИЯ ТУРИЗЪМ 381
- Гент Арбнор Беголи**
УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ В РАЗВИТИЕТО
НА КУЛТУРНИТЕ ИНСТИТУЦИИ 399

Боряна Великова Симеонова ВЪПРОСИ НА СИНТЕТИЧНОТО И АНАЛИТИЧНОТО ОТЧИТАНЕ И ДОКУМЕНТИРАНЕТО НА ТЕКУЩИТЕ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА С ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ	412
Станислав Иванов Шишманов ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ НА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ КАТО ОБЕКТ НА ОТЧИТАНЕ В БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ	426
Иванка Стефанова Янкова КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СОЦИАЛНАТА УСТОЙЧИВОСТ В КОНТЕКСТА НА СТАТИСТИЧЕСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	441
Ана Борисова Иванова ФИНАНСИРАНЕ НА СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ В Р БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ, ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ	455
Биляна Диянова Дамянова ЛИЗИНГОВИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ	476
Айтен Байрям Сабри ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	488
Борислав Бойчев Боев АЛТЕРНАТИВНО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПЛОЩАДКА „БЕЛЕНЕ“ ЧРЕЗ ИЗГРАЖДАНЕ НА МАЛКИ МОДУЛНИ РЕАКТОРИ	498
Елена Димитрова Ташкова ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ – ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ В АГРАРНИЯ СЕКТОР	513
Росен Костадинов Коцев ИЗПЪЛНЕНИЕ И ЕФЕКТИ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ (2014 – 2020)	523
Иво Цветанов Балевски ВЛИЯНИЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ ВЪРХУ ТУРИСТИЧЕСКИЯ БИЗНЕС В ОБЛАСТ ГАБРОВО ЗА ПЕРИОДА 2007 – 2013 ГОДИНА	535
Ивелина Маркова Йорданова КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЯТ ТУРИЗЪМ В ДЕСТИНАЦИЯ ВЕЛИКО ТЪРНОВО В КОНТЕКСТА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ	547
Иван Стефанов Иванов ИЗМЕНЕНИЯТА НА ПАЗАРА НА ТРУДА В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЧНА КРИЗА И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ СИСТЕМАТА НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО В БЪЛГАРИЯ	563

Emre Zafer Güney WORKFORCE EFFICIENCY INCREASE FOR THE ONLINE SALES IN-STORE PICKING OPERATION	575
Александра Георгиева Ангелова ЕВРОПЕЙСКАТА ТЪРГОВСКА ПОЛИТИКА В ПОДКРЕПА НА РАЗВИВАЩИТЕ СЕ ИКОНОМИКИ	587
Пенчо Малинов Малинов КОНЦЕПТУАЛНО ЗНАЧЕНИЕ НА ИНОВАЦИЯТА И СПЕЦИФИКА НА ИНОВАЦИОННИТЕ СТРАТЕГИИ	599
Емил Христов Александров ФИНАНСОВИЯТ КОНТРОЛИНГ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА	615
Боян Димитров Вранчев УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТНИ ЕКИПИ – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	624

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XIII – 2020, книга 16

Даден за печат на 31.08.2021 г., излязъл от печат 09.09.2021 г.
Поръчка № 18780; формат 16/70/100; тираж 65

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А